

Laiklik, Özgürlük ve Sürekli Barış

Doğan Göçmen

Laiklik, özgürlük ve barış gibi konularda bazı düşüncelerimi derlediğim aşağıdaki kısa yazı, sayın Ufuk Akkuş'un girişimi sonucu İleri Haber sitesinin yaptığı bir röportaj çerçevesinde ortaya çıktı. Yazıyı kendi blogumda yayınlamak için yeniden gözden geçirdim ve usule ilişkin bazı düzeltmeler ve bazı kısa açıklayıcı ekler ve başta bir de uzun sayılabilecek bir ek yaptım. Röportajın yayımlanan ilk şekli için bakınız: <http://ilerihaber.org/icerik/prof-dr-dogan-gocmen-ozgurlugun-tesisi-barisi-getirecektir-58749.html>.

İleri Haber: *Türkiye'nin yakın tarihi ele alındığında laiklik ile laiklik karşıtı eğilimin sürekli bir çatışma halinde olduğunu görüyoruz. Özellikle son dönemde laiklik ve Aydınlanmacılık kavramlarının iktidar kaynaklı yoğun bir saldırıyla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bu saldırıda, söz konusu kavramların Türkiye toplumuna dışsal veya yabancı olduğu tezi de sıkça kullanılıyor. Bu tezle ilgili görüşünüz nedir? Özellikle Aydınlanmacılığın topraklarımıza ve kültürümüze yabancı olduğu iddia edilebilir mi?*

İsterseniz önce sorunun kaynağına inelim. Sonra laiklik ilkesinin toplumumuza ve kültürümüze yabancı olup olmadığını tartışalım.

Konuya en az iki farklı tarihsel dönemde ve bağlamda bakmakta yarar vardır. Laiklik taraftarları ile laiklik karşıtı olanlar arasında olan çatışma bağlam, içerik ve biçim bakımından sürekli değişmiştir. Örneğin bu çatışma cumhuriyetin kuruluş yıllarında farklı bir anlama geliyordu, bugün başka bir anlama gelmektedir. 1948 yılında Türkiye İktisat Kongresi ile başlayan süreçte başka birşey ifade ediyordu.

Laiklik Sorununun Karşımıza Çıktığı Tarihsel Bağlamlar

Laiklik, Osmanlı'nın yıkıntısından kurtulup cumhuriyeti kurmak için olmazsa olmaz bir koşuldur. Zira cumhuriyet, herşeyden önce siyasetin yönünün, siyaset kurumlarının varlığının ve bu kurumları yürütenlerin ve yönetenlerin yetkilerinin meşruiyetinin, yetkilerini doğüstü güçlerden aldıklarını iddia eden bazı imtiyazlıların veya seçkinlerin rızasına değil, tüm yurttaşların, hatta tüm halkın onayına dayandırılması demektir. Diğer bir deyişle cumhuriyet, siyasetin dünyevileştirilmesi demektir. Siyasetin dünyevileştirilmesi ise, ancak din ve siyasetin birbirinden ayrılmasıyla mümkündür. Zira din, siyaseti ilahileştirir. İlahileştirilmiş siyaset ise, ilahi güce hesap vermek zorundadır, cumhura değil.

Aslında dinin doğrudan ahlak ve siyasetle sistematik bir ilişkisi bulunmamaktadır. Din inancı ilgilendirir. Dünyanın ve yaşamın kökeni, ölümden sonra yaşam gibi ahireti ilgilendiren sorular. Bu sorulara felsefede mantık çerçevesinde ikna edici yanıtlar verilmiştir. Fakat felsefe ne yazık ki henüz herkesin sahip olduğu genel bir iyiye, herkesin yaşam biçimi haline gelmiş genel bir değere

dönüşmemiştir. Bu bakımdan insan yaşamının bu alanlarında hala bilgiye ve bilince dayanmak yerine inanca dayanmayı tercih eden, bilgi sahibi olmadığı için inanca dayanmak zorunda kalan sayısız insan vardır. Evrenimizin yapısının maddi olduğunu biliyoruz. Bu kesin. Fakat evrenin kökenine dair bilimin henüz kesin olarak yanıtlayamadığı yığınla sorular da vardır. Bildiğimiz, evrenin 13,8 milyar yıl önce başlamış olabileceğidir. Maddenin çelişkili yapısı ve hareket kanunu, evrenin gelişmesini açıklamak için doğaüstü bir güce başvurmamızı gerekli ve zorunlu kılmıyor. Tersine, maddenin yapısından ve hareket kanunundan hareketle evrenin kökenine ve gelişmesine ilişkin maddeye dayalı birtakım bilimsel modeller oluşturmak mümkündür. Ama işte bunlar henüz kesin bilgiler değildir. Belki bazen ön kabullerden de biraz daha fazla birşeydir, bilgi türüdür diyebiliriz, fakat çok daha fazlası da değildir. Zaten dini inanç da bu alanlara sığmıyor. Bu nedenle bu konuda sahip olunabilecek her inanç son derece öznel olmak ve kalmak zorundadır. Genel geçerlilik talep edemez. Dolayısıyla inanç, her şeyden önce kişiyi ilgilendirir. Fakat siyaset dünyaya, topluma ve kişiye dair dünyevi bilgiye dayandığı için ilkesel olarak dünyevidir ve yapısı ve doğası gereği bireyi olduğu kadar kamuoyunu da ilgilendirir, hatta siyasetin kişiyi ilgilendiren boyutu bile kamusaldir diyebiliriz. Bu bakımdan siyasi uygulama herkesi kapsadığı için zorunlu olarak kamusaldir. Fakat bazı gruplaşmaların oluşmasına sebep olacak şekilde birtakım ritüellere dönüştürülmesi durumunda bile, inancın tam anlamıyla kamusal olduğunu iddia edemeyiz. Zira ritüellerin yaşanması ve yaşatılması, kimsenin özgürlüğünü sınırlamadığı ve kamusal düzene zarar vermediği sürece öncelikli olarak sadece söz konusu ritüellere inananları ilgilendirmektedir. Yani sadece bazı yurttaşların meselesidir, herkesin değil. Siyaset ise herkesi ilgilendirmektedir. Bu nedenle siyaset zorunlu olarak kamusal olmak zorundadır.

Fakat siyaseti bilgi yerine inanca dayandırırsanız, onu hem özelleştirmiş hem de öznelenştirmiş olursunuz. Bu durumda siyaset kamusal olma ve siyasi uygulama genel geçer olma özelliğini yitirmiş olur. Kısacası, siyaset inanca dayandırılırsa, inanç grubunun istekleri, arzuları amaçları ve çıkarları tüm topluma dayatılmış olur. Yani böyle bir siyaset, taşıyıcı inanç grubu ne kadar büyük olursa olsun ta baştan bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya kalır. Siyasette şiddetin kaynağı sıkça burada yatmaktadır. Bu duruma yanıt olarak herkesi kapsadığı iddia edilen ve siyasetin meşruiyet kaynağı olarak gösterilen bir Tanrı tasarımına başvurulur. Fakat bu yönelim siyasetin meşruluk sorununa kalıcı bir çözüm olamaz. Sorunu şiddet ile çözme girişimi, yüzyıllar boyu bile sürse sadece erteler, ama çözemez.

Siyasetin dünyevileştirilmesi, siyasetin burada söz konusu olan meşruluk sorununa kalıcı bir çözüm arayışının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Laiklik, yani siyasetin (sadece devletin değil, tüm siyasetin) ve dinin birbirinden ayrılması, siyasetin dünyevileştirilmesi için başvurulmuş bir yöntemdir. Bu ancak varlığını dünyevi bakış açısına dayandırmak zorunda olan sınıf ve tabakalar tarafından gerçekleştirilebilir. Örneğin burjuvazinin en temel dürtüsü meta üretmektir. Meta ise ancak doğanın işlenmesiyle üretilebilecek birşeydir. Doğa kutsanırsa, kutsal ve gizemli ilan edilirse, meta üretimi ya mümkün olmaz ya da istenilen hızda ve çapta olamaz. Kabaca söyleyecek olursak; bu sınıf ve tabakaların taşıyıcısı olarak cumhuriyetin kurucu güçleri doğal olarak laikliği uygulamaya ve siyaseti dünyevileştirmeye yönelmişlerdir. Bunun karşısında olanlar, din adı altında cumhuriyetin kurucularına karşı devletin kendilerine sağladığı statüyü ve buna bağlı olan imtiyazları savunmaktan başka birşey yapmamışlardır. Yakın tarihimizde laiklik taraftarı olanlar ile laiklik karşıtı olanlar arasında yaşanan tartışmanın ilk biçimi budur.

Laiklik-antilaiklik çatışmasının ikinci biçimi 1948'de yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nden sonra giderek daha açık hale gelmiştir. Türkiye İktisat Kongresi'nin hâkim kesimlerin çıkarlarına göre cumhuriyetin siyasi yapısını sorgulayan birtakım değişiklik önerileri vardır. Bu önerileri yapanlar, İzmir İktisat Kongresi'yle başlatılan ekonomik politikaların sonucu ortaya çıkan çıkar gruplarıdır. Bu grupların ortak yanı, cumhuriyetin kuruluşunda oluşan siyasi yapının ve kurulan ideolojik paradigmanın kendilerine artık dar gelmesidir. Bu grupların artık eskisi gibi siyasette meşruluk ve laiklik gibi bir kaygısı kalmamıştır. Bunlara eski antilaiklik savunucuları içinde de palazlanan sermaye sahibi gruplarını da eklemek gerekir. O günden beri laikliğin savunucuları çıkarları bakımından işçiler ve emekçilerdir, yoksul köylülerdir. Antilaiklik savunucuları da kökenleri ne olursa olsun toplumun hâkim kesimi ve onların

özürçüleri olmuştur. O günden beri yaşananlar, bu yeni tabakalaşmanın şekil alması sonucu ortaya çıkmıştır. Bugün bunun artık doruk noktasını veya son sahnelerini yaşıyoruz.

Bu anlattıklarımın da anlaşılacağı gibi, laiklik fikri ta Osmanlı'da Avrupa ile ilişkiler arttıkça oluşup gelişmiş ve 19. yüzyılın başlarında Tanzimat ile pratik olarak da uygulamalara dönüşmüş ve sonunda zorunlu olarak modern Türkiye'nin kuruluşuna varan gelişmelerin sonunda bir iç gereksinim olarak pratikleşmiştir. Bu bakımdan laiklik Türkiye toplumuna yabancı değildir. Laiklik-antilaiklik çatışması da. Modern toplumunu kuran tüm ülkelerde ve kültürlerde bu çatışma olmuştur ve bugüne kadar da farklı biçimlerde sürmektedir. Bu, Türkiye'de de yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Laiklik Türkiye Toplumuna Yabancı mıdır?

Şimdi, sorun, laikliğin düşünsel kaynaklarının Türkiye toplumunun kelimenin en geniş anlamında sahiplendiği mirasa dâhil olup olmadığıdır. Laikliğe de temel oluşturan modern dünyevileşme hareketinin düşünsel dayanakları çok eskilere dayanır ve oldukça karmaşıktır. Buna kökleri ta Efesli Herakleitos'a, belki de Miletli Thales'e, hatta çok daha öncesine varan ve Stoacılıktan beslenen ve buna elbette Alexis de Tocqueville'in kökünü kazımak istediği modern panteizmi de ekleyebiliriz, Deizmi de, buna kökleri aynı şekilde Antik Yunan'a giden şüpheciliği de ekleyebiliriz, Cemil Meriç'in dinin panzehiri olarak tanımladığı maddeciliği veya materyalizmi de dâhil edebiliriz laikliğin düşünsel kaynaklarına. Bu akımların hepsinin kökeni Anadolu topraklarındadır ve kökleri çok derindir. Bu bakımdan laik düşünme tarzı, Türkiye toplumuna dışarıdan empoze edilmesi şöyle dursun tam da Anadolu'nun bağrından çıkmıştır, denebilir.

Bir örnek verelim. Anadolulu, dahası İzmirli Hesiodos, tarihi bir çöküş tarihi olarak anlatır. Hem geçmişte bir "altın çağ" ön kabulünden hareket ettiği için hem de tarihi bir çöküş tarihi olarak anlattığı için eleştirilmiştir. Fakat Hesiodos en mükemmel hükümdarın yönetme tarzını ve adaleti dağıtmasını betimlerken, onu son derece dünyevi özellikleriyle sergiler:

Bütün halkın gözü üstünde olur
Haklı ve dosdoğru yargılar verdiği zaman.
Hiç yanılmadan söylediği sözler
Son verir hemen en büyük çatışmalara.
Kralın akıllısı buradan anlaşılır:
Haksızlığa uğramış insanların
Kavgasızca öç almasını sağlar
Yatıştırıp yürekleri tatlı sözlerle.
Halkın ortasında yürüdüğü zaman
Bir tanrı gibi sayılır, kutlanır,
Yumuşak davranışıyla ışık salar
Çevresinde kaynaşan kalabalıklara.
(Theogonia, Musalara Sesleniş)

Hesiodos'a göre kral kendisini, haklı ve doğru yargısıyla, doğru ve dürüst olması ve gerçek ve kesin bilgiye dayanan, dolayısıyla yalan, yanlış ve yanılma içermeyen sözleri ve kararları, adaleti dağıtırken göze göz, dişe diş adaleti yerine barıştırmacı ve uzlaştırmacı oluşu (ki bu onu *akıllı* kılan özelliğidir), halk arasında davranışlarıyla insanları ahlaken de aydınlatması ile belli eder. Hesiodos'a göre kralın gücünün kaynağı tüm bu özelliklerinden dolayı halktan başkası değildir. Zira tanrı gibi sayılması ve kutlanması ne soya sopa ne de birtakım doğa üstü mucizevi yeteneklere dayanır.

Fakat bu kaynaklar sıkça bugün daha çok İslam kültürü etkisinde olan Türkiye toplumuna, tarihsel indirgemeci bir bakıştan dolayı yabancı olarak algılanıyor ve tanımlanıyor. Ne var ki, Karl Marx'a karşı, toplumu "ekonomiden hareketle açıklama" çabası söz konusu olduğunda, o da kim, ondan yüzyıllarca önce İbni Haldun yapmıştır, diye övünüp böbürleneler, laikliğe karşı argüman geliştirme ve

duruş sergileme söz konusu olduğunda İbni Haldun'un aynı zamanda İslam geleneği içinde dünyevi düşünme ve dolayısıyla laik siyaset tarzını temellendirdiğini unutulur. İslam felsefesi dendiği zaman ilk akla gelen, gururla hatırlanan ve övgüyle bahsedilen İbni Sinaların, İbni Rüşdlerin İslami düşünce tarihi içinde aynı zamanda dünyevi düşünme tarzını felsefi olarak temellendirdiğinin farkında bile olmazlar. Kaldı ki ilk olarak Amerika'da ve Avrupa'da oluşan modern sekülerizm ve laiklik tüm bunların yanı sıra eskiçağ Çin felsefesinin de katkılarıyla bütün bir insanlığın düşünsel mirasının sentezi olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu'da ortaya çıkmış olan dünyevi düşünce geleneğine tabi bir de kara toprağın yâri Aşık Veysel gibi, bozkırın tezenesi Neşet Ertaş gibi, dünyayla olan dertlerine yanmakla bitiremeyen Ali Ekber Çiçek gibi, dünyada seçkin halk ve dolayısıyla dil olmadığını anlatmaktan ağzında tüy biten Mahsuni Şerif gibi aşıkların veya halk ozanlarının oluşturduğu güçlü geleneği eklemek gerekir. Son olarak; bizi biraz gerilere götürecektir ve konunun da daha temelden kavranmasını sağlayacak Şeyh Bedrettin ve onun *Varidat* adlı eserine işaret etmek gerekir. *Varidat*, Anadolu'da ortaya çıkmış dünyevi düşünme tarzının ve buna dayalı toplum felsefesinin bir nevi ilk büyük felsefi manifestosu gibidir.

Bütün bunları dikkate alarak düşündüğümüzde, dünyevi düşünme tarzının ve laik siyaset biçiminin Anadolu'ya ve modern Türkiye toplumuna yabancı olması şöyle dursun, insanlığa bu konuda kaynak sunan en önemli miraslardan birisinin topraklarımızda oluştuğunu ileri sürebiliriz.

Laiklik Herşeyden Önce Bir Özgürlük Sorunudur

İleri Haber: Devletin, toplumsal alanın ve bu iki alan arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde laiklik kavramı karşımıza çıkıyor. Yine iktidar kaynaklı güçlerin, 'dini devlet' hedefiyle uyumlulaştırılmış, dünyevileşmeyi dışarıda bırakan bir laiklik empoze etmeye çalıştığını görüyoruz. İçi bu şekilde boşaltılmış bir laikliğin Türkiye bağlamında yaratacağı veya yarattığı tehlikeler nelerdir?

Laiklik herşeyden önce bir özgürlük sorunudur. Toplumda var olan farklı inançlara mensup insanların inanç özgürlüğü bu kapsama girer. İnanmayanların inanç özgürlüğü de bu konu çerçevesinde ele alınır. Bu açıdan bakınca laiklik sadece ahlakı ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkar. Zira konu, evrenin, dünyanın ve yaşamın; kısacası evrenin ve evrende olan herşeyin kökenini, yapısını, mevcut durumunu, işleyişini ve geleceğini ilgilendiriyor. Bu durumda laiklik, düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü sorunu olarak karşımıza çıkar. Bütün bu alanlarda mümkün en kapsamlı özgürlüğü gerçekleştirebilmenin en önemli ön koşulu siyasetin koşulsuz ve radikal bir şekilde dünyevileşmesidir.

Tersi bir rota izlenecek olursa, yani var olan farklı inanç sistemlerinden birisi devletin dini olarak belirlenecek olursa, bu, devletin dini olarak seçilen inanç sistemi de dâhil olmak üzere tüm inanç sistemlerinin ve dünya görüşlerinin özgürlüğünün kaybı anlamına gelecektir. Zira hâkim olan inanç sistemi, devletin dini olduğu andan itibaren diğerleri üzerinde hâkimiyet kurar. Bu nedenle bundan böyle bu inanç sistemine inananların çoğu gerçekten inandıkları için inanç sisteminin gereğini yerine getirmezler, tersine, hâkim olanın imtiyazlarından yararlanmak için inancın gereklerini yerine getirirken inanyormuş gibi yaparlar. Bu hâkim inancın basit bir ideolojiye dönüşmesinin ve dolayısıyla inananın özgürlüğünü kaybetmesinin başlangıcı olacaktır. Diğer inanç sistemleri ve dünya görüşleri de hâkim inanç sistemi karşısında eşitliklerini kaybettikleri için özgürlüklerini kaybederler. Ortaya tam bir eşit ve özgür olmama durumu çıkar. Kısacası; devletin bir inanç sistemini kendisine devlet dini olarak seçmesi, inanç özgürlüğünün tamamıyla kaybolması anlamına gelir ki, bugün ülkemizde bu bağlamda yaşadığımız birçok sorunun kaynağı bu yönde son 45 yıldır gözlenen ısrarlı eğilim ve gidiştir.

Daha somut konuşacak olursak; ülkemizde olduğu gibi dünyanın hiçbir yerinde inanç bakımından homojen bir toplum bulunmamaktadır. Bu çokluğun, hoşgörü ortamında mümkün olduğu kadar barış içinde kardeşçe birarada, yanyana, içiçe hep beraber yaşamasının ön koşulu imtiyazlı inanç sisteminin veya sistemlerinin olmamasıdır. Tersi söz konusu olursa, toplumda "dın savaşları" başlar. Bugün ülkemizde tam da bu tersi söz konusu olduğu için bu konuda birçok korkutucu sahneler yaşandığı gözlenmektedir.

Fakat Amerika'nın yeniden keşfedilmesi gerekmiyor. Avrupa ve Batılı başka birçok toplum bu süreçlerden geçti ve kurtuluşu, devletin elini eteğini din işlerinden çekmesinde buldu. Laikliği, uzun ve büyük kanlı din savaşlarından sonra tercih etmiş olan Avrupalı, Afrikalı, Amerikalı ve Asyalı toplumların bu konuda sorunsuz olduklarını söyleyemeyiz. Ama girdikleri yol yanlış değildir. Cumhuriyetimizin kuruluşuyla girilen yol da tüm sorunlarına ve eksikliklerine karşın yanlış değildir. Bugün bu yol neredeyse dünya çapında geri döndürülüyor gibi gözükse de ısrarla ilerletilmesi ve geliştirilmesi gerektiği kanısındayım. Laikliğin karşı karşıya bulunduğu sorunlar, ekonomik sistemin çelişkili yapısından kaynaklanmaktadır -ki bu, laikliğin tarihsel sınırlarına işaret eder. Bu konuda ülkemizde de 1950'lerden beri girilen yolu bırakıp rotayı yeniden bu yöne çevirmek çoktan beri bir zorunluluk haline gelmiştir.

Laiklik Toplumsal Kalıcı Barışın Koşulları Üzerine Hoşgörü Ortamında Yaygın Tartışmaların Önünü Açabilir

İleri Haber: Özgürlük, eşitlik, barış gibi ideallerin toplumsal hayatımızda yeniden üretilmesi bakımından laikliğin önemini nasıl görüyorsunuz? Laik hareketin kendini nasıl inşa etmesi gerekiyor?

Laiklik her derde deva bir formül değildir. Fakat, dediğim gibi, doğru yönde önemli bir adımdır. Din ve devlet işlerinin, din ile siyasetin, din ile ahlakın birbirinden ayrılması, devletin farklı inanç sistemleri karşısında aynı mesafede durması, yani din ve inanç meselelerinde nötr olacağı, eş deyişle tüm inanç grupları karşısında aynı ve tarafsız davranacağı anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda farklı inanç sistemleri ve dünya görüşleri arasında bir hoşgörü ortamının oluşması için de olmazsa olmaz bir önkoşuludur. Düşünce ve eleştiri özgürlüğü ancak bu yoldan sağlanabilir. Bu ise toplumsal kalıcı barışın sağlanmasının koşulları üzerine geniş toplumsal tartışmaların önünü açabilir. Şu an bu yönde atılabilecek her adım engellenmektedir ne yazık ki.

Sorunuzun ikinci kısmı, laikliğin tarihsel sınırlarıyla ve özgürlük hareketinin yapması gereken yeni hamlelerle ilgilidir. Laiklik, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla başlar. Fakat devletten ayrılan din nereye gider, nereye gönderilir? Tüm inanç sistemlerinin olduğu yere, özel alana. Özel alan sadece kişiden, aileden ve dört duvar arasında geçen yaşamdan oluşmaz. Esnek bir kavram kullanacak olursak; aslında klasik anlamda 'sivil toplum' denilen üretim ve piyasa ilişkilerini kapsayan tüm alan, farklı şekillerde özel mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan çıkar kavgalarının olduğu alandır. Bu durumda özel alana gönderilen inanç sistemleri ve dünya görüşleri zorunlu olarak bu kavgaların parçası olmak durumunda kalır. İnançlar ve dünya görüşleri ve sonunda bir bütün olarak düşüncenin kendisi bu kavgalarda basit bir araca dönüşür. Bir özgürlük sorunu olarak laikliğin karşı karşıya bulunduğu tüm sorunlar en başta bundan, sivil toplumun çelişkileri içinde ve karşısında düşüncenin, vicdanın ve dolayısıyla inancın araçsallaştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Laikliğin tam anlamıyla inanç, düşünce ve vicdan özgürlüğüne dönüşebilmesi için, inancın ve düşüncenin kaçınılmaz olarak araçsallaştırıldığı mülkiyet ilişkilerinin buna meydan vermeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Mülkiyet kavgalarının olmasının temel nedeni, seninki ile benimki arasındaki ayırmadır. Yani toplumsal olarak üretilen mülkiyetin özelleştirilmesi ve sonunda bazı ellerde tekelleşmiş olmasıdır. Thomas Morus'un *Ütopya* adlı eserinde ilk defa dile getirdiği ve Karl Marx'ın *Das Kapital*'de kanıtladığı gibi özel mülkiyeti mutlak bir ilke olarak kutsayan toplumlar düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünü en fazla biçimsel olarak gerçekleştirebilirler, hiçbir şekilde ve hiçbir zaman gerçek anlamda değil. Liberalizmin büyük kurucu filozoflarından olan Adam Smith, mülkiyet sorununa toplumsal sorunların 'ana kaynağı' olarak işaret eder -ki bu aslında bu insanlığın çok eskilerden beri ulaştığı olduğu bir bilgelik verisidir. O halde, sorunun çözümü 'seninki' ile 'benimki' arasındaki ayırımın ortadan kaldırılması için gerekli koşulların oluşturulması ve doğru yöntemlerin bulunmasında yatıyor diyebiliriz. Laiklik hareketinin kendisini bundan böyle bu çerçevede konumlandırması gerekiyor kanımca. Özel mülkiyet kurumuna dayanarak, özel mülkiyet kurumlarını sorgulamadan kaçınarak laik toplumsal yaşam koşulları oluşturma çabalarının dönemi kapanmıştır artık. Laikliği her bakımdan yeni toplumsal mülkiyet ilişkilerine dayalı olarak yeniden kurma çabalarının çağı açılmıştır çok uzun zamandan beri.

**Laikliğin Varış Noktası:
Toplumsal Birey Olarak Bireysel Özne
Toplumun İçinde Toplumla Beraber Kolektif Özne**

İleri Haber: *Güncel olarak, Türkiye'de özellikle eğitim alanındaki yıkım ve başkanlık rejimi tartışmalarının laiklik ve Aydınlanmacılığın geleceği açısından yarattığı tehdide ilişkin ne söylersiniz?*

Türkiye'de eğitim sistemi giderek daha çok dini bir içerik kazanmaktadır. Sünni bir bakış, eğitimin mümkün tüm alanlarına sinmektedir. Tam anlamıyla bir nevi gizemin ve mitosun geri dönüşü yaşanıyor sanki. Buna paralel olarak, fizik, kimya ve biyoloji gibi temel doğa bilimlerinin içeriği boşaltılmakta ve teşvik edilmemektedir. Bu, toplumda var olan batıl inanç eğilimini güçlendirecektir. Zira doğaya bilimsel ve akla dayalı bakış ancak doğaya dair mümkün en geniş bilgiyle olanaklıdır. Doğanın yasalarından ve işleyişinden haberdar olmayan insanlar doğal olarak doğaya ilişkin mitosçu düşüneceklerdir, doğaya ilişkin akıl ve bilim dışı bir bakışa sahip olacaklardır.

Aynı şekilde iktisat alanında gözlenen ve piyasa ilişkilerini kutsayan, bunları bir nevi kaçınılmaz bir doğa yasası olarak gösteren gelişmeler söz konusudur. Sözüm ona özgürlükçü Friedrich A. Hayek'in eserleri buna hizmet ediyor. Fakat Karl Marx'ın *Das Kapital*'de işaret ettiği gibi, modern toplumların fizyolojisi olarak tanımladığı üretim ilişkilerinin şekillenmesini bilmeyen bir toplumun üyeleri en basit toplumsal ilişkilere dahi mitçi akıl dışı bir bakışa sahip olacaklardır.

Aynı şekilde felsefe ve sosyoloji alanında da büyük yıkımlar yaşanmaktadır. Bu kendisini sosyolojide birbirinin zıddıymış gibi görünen aslında birbirinin tamamlayıcısı olan iki eğilimin yaygın bir şekilde işlenmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu kendisini uluslararası çapta çok uzun zamandan beri insanın, toplumun ve bireyin bir özne olmadığı, hayatının yaratıcısının kendisi olmadığı, işleyişin ve ilerleyişin sadece yapısal olduğu düşüncesinin işlenmesi olarak göstermektedir. Sanki insanın, bireyin ve toplumun işleyişe ve ilerleyişe müdahale etmesi hiçbir şekilde mümkün değildir. Hemen hemen tüm toplumsal ilişkiler elbette aynı zamanda yapısal ilişkilerdir. Fakat insan yapının en belirleyici olduğu durumlarda bile hep aynı zamanda öznedir, ilişkilerin işleyişine ve ilerleyişine müdahale edebilir ve gidişin yönünü değiştirebilir. İnsan hiçbir zaman için biçare değildir. Fakat bunun için hem bir özne duruşuna sahip olması hem de yapısal ilişkilere özne olarak müdahale edebilmesi için yapılar ve işleyişleri hakkında bilgiye sahip olması gerekir. Fakat çok uzun zamandan beri yadsınan tam da budur. Doğal olarak insan kendisini biçare hissettiği durumlarda kaderinin öznesi olarak doğaüstü güçlere sığınacaktır. Sosyolojide 20. yüzyılın başlarında Max Weber'in, Talcott Parsons'un, sosyolojide, antropolojide birçok başka kültür biliminde Claud Levi Strauss'un ve sosyolojide, öncelikli olarak siyaset bilimi ve tarih felsefesinde Niklas Luhmann'ın öğretileri farklı şekillerde böyle bir yönelimi, 'öznenin yok oluşunu' temellendirmişlerdir.

Sosyolojide örneğin Foucault'dan etkilenen öznelci yaklaşımlar yapısalcılığın karşıtı gibi gözükse de, özneyi salt bireye indirgemesi, kolektif özne kavramını tanımadığı, yani yapısal olanla öznel olanı birleştiren diyalektik bir bakışa sahip olmadığı için, öznel olanı aşırı vurgulaması bakımından özneyi kuruyormuş gibi gözükse de aslında öznenin yıkılışına varır ve böylece yapısalcılıkla aynı noktada, öznenin yıkılışı noktasında buluşur. Zira özne olarak bireyin, ne kadar kışkırtılırsa kışkırtılsın büyük yapısal sorunlar karşısında kendisini biçare hissetmesinden başka yapabileceği bir şey bulunmamaktadır. Bu ise bir taraftan günlük dilde bazen 'ego patlaması' dediğimiz duruma yol açarken diğer taraftan da toplumun örneğin Freud'un 'üstün ego' dediği şekilde algılanmasına, yani toplumun birey karşısında tanrısallaştırılmasına yol açar. Oysa, Rousseau'nun "genel irade" çerçevesinde temellendirmeye çalıştığı gibi, birey kendisini hem toplumsal birey olarak bireysel özne hem de toplumun içinde toplumla beraber kolektif bir özne olarak kavraya, kendisini topluma yabancılaşmış ve kışkırtılmış ego olarak hissetmek yerine kendisini her durumda farklı bir biçimde özne olarak kavrayacağı tamamıyla başka bir noktaya varacaktır.

Durum sonuç bakımından felsefe de çok farklı değildir. Orada da anaakım felsefi eğilim bir taraftan öznelciliği vurgulamaya yönelirken diğer taraftan da insana hem kendi özünün bütünlüğünü kurma hem de dış dünyaya dair birleştirici bütünlüklü bir bakış yakalama fırsatı veren aklın yıkılmasıyla meşguldür. Aklın yıkılışı doğal olarak yanlış ve doğru kıstaslarının yıkılışına ve böylelikle de mutlak bir keyfilik durumunun oluşmasına yol açar. Postmodernist ve postmarksist tüm akımların hepsinin çıktığı kapı burasıdır. Hepsi ne kadar eleştirel olma havalalarına girerlerse girsinler tümü sonunda pozitivisttir. Dünyayla ilkesel sorunları bulunmamaktadır.

Max Weber 20. yüzyılın başında kuram veya dünya görüşü edinme bakımından iki seçenek var demişti. Bunlar ya Marx ya da Nietzsche'dir. Nietzsche aklın yıkılışı ve hedefsiz bir güç istenci 'felsefesi' yaparken, Marx özgürlük felsefesini temellendirmeye çalışır. Postmodernistlerin, postyapısalcıların, postmarksistlerin hepsinin çıkış noktası farklı biçimlerde de olsa Nietzsche'dir. Özgürlük emeline ısrar edenlerin ise kanımca Marx'a yönelmesi gerekir. Zira insanlık ve düşünce tarihinde aydınlanmacı ve özgürlükçü ne varsa yıkmaya çalışmış, yerini hemen her zaman döneminde var olan özgürlük hareketlerinin karşısında belirlemiş olan Nietzsche'nin felsefesinden özgürlükçü etki beklemek büyük bir düşünsel yanılıdır. Buna karşın çağımızın en kapsamlı ve en radikal özgürlük felsefesi, hem ekonomik, hem duyuşsal ve duygusal, hem ahlaki ve düşünsel hem de inanç bakımından ve sanatsal özgürlüğü de tüm boyutlarıyla kapsadığı için, Marx tarafından ortaya konmuştur. Tüm öğretisini en erken yazılarından itibaren Stoacı bir bakış açısından hareketle 'insan ya tam özgürdür ya da değildir' ilkesine dayandırmıştır. Aydınlanmacılığın geleceğine ilişkin tartışmanın da bu çerçevede ele alınması gerektiği kanısındayım. Kalıcı kapsamlı özgürlüğün tesisi aynı zamanda sürekli barışın da inşası anlamına gelmektedir.